

sentar-se a si mateix com a escriptor, traductor i professor bilingüe —o trilingüe, amb el francès com a tercera llengua—, i fa d'aquesta condició el fil conductor del seu relat. Les idees que les vivències pròpies li van suscitant —perquè «és interessant alternar el relat amb la reflexió»— són doblement suggestives precisament pel fet que no surten de la pura especulació, sinó que arrelen en una llarga experiència. L'autor s'atura en qüestions diverses que aquí no es poden més que enumerar, sense repassar-ne els arguments: la noció de llengua materna; la vocació, en general, i la vocació d'escriure, en particular; la diferència entre escriure i «ser un escriptor»; el multilingüisme i les diverses possibilitats d'explorar-lo professionalment; l'ofici de traduir i les competències que requereix; els models de llengua i les opcions del traductor; la qüestió de la intraduïbilitat de la literatura; les paradoxes i els beneficis de l'autotraducció; i la pregunta última que acaba fent-se el professor, sobre la utilitat real d'ensenyar literatura i ensenyar traducció. En el recorregut autobiogràfic és molt visible el propòsit d'esquivar qualsevol temptació de nostàlgia; i també la voluntat d'extreure lliçons personals de la pròpia experiència, sense recórrer d'esma camins fressats ni combregar amb rodes de molí. Al contrari, la reflexió és feta sempre amb esperit independent, polèmic fins i tot en algun cas, però evitant les simplificacions. Per això molts dels arguments poden ser útils a futurs professionals (com ara, per exemple, aquest que fa referència a la representació del registre col·loquial en la ficció: «no es tracta de copiar la realitat, sinó d'actualitzar adequadament una tradició literària»; una certesa que no elimina, afegeix l'autor a continuació, el problema de la relació entre realitat lingüística i llengua literària versemblant).

Partint del detall dels casos concrets, aquest llibre mostra algunes de les dependències obligades o lliurement assumides que presenta el fet literari en cada àmbit cultural i en cada moment històric. Els deu textos que el formen fan una bona radiografia de la complexitat que es pot trobar a l'interior de la institució literària. Per això no és solament una bona porta d'entrada als estudis sobre l'autotraducció i el bilingüisme literari per al lector que no hi estigui familiaritzat. També pot ajudar a entendre més bé el comportament històric de les literatures en general, tot observant situacions —de convivència i competència entre llengües, de càlcul de mercats, d'identitats múltiples, d'augment dels intercanvis, de relacions diverses entre cultures i societats en un mateix territori— que la globalització farà, ja està fent, habituals.

Marcel ORTÍ
Universitat Pompeu Fabra

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2019): *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

La *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana* (GBU, 2019) és la tercera de les gramàtiques institucionals que en pocs anys ha publicat l'IEC. La GBU té com a referent explícit el contingut descriptiu i normatiu de la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC, 2016), però comporta una reducció molt pensada d'aquesta obra referencial que es tradueix en simplificacions diversament motivades d'ordre conceptual, expositiu, terminològic i de valoració normativa i l'adequa al propòsit de funcionar com un manual bàsic de consulta obert a un públic ampli que tanmateix no exclouria el dels assessors lingüístics, traductors i professors universitaris i d'ensenyament secundari.

La GBU també es relaciona intrínsecament amb la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (GEIEC, 2018), obra que comporta una reducció afi de la GIEC però se'n diferencia sobretot pel fet que el format digital de la GEIEC la fa especialment indicada per a un públic molt interessat a obtenir informacions puntuals d'una manera ràpida.

La GBU conté 40 capítols breus, expositivament molt ben organitzats, que versen sobre fonètica i fonologia (cap. 1-4), morfologia (cap. 5-9) i sintaxi (cap. 10-40). No deu ser casual que en l'ordenació dels capítols de sintaxi s'hagi tingut en compte l'esquema tradicional de les 'parts de l'oració', de manera que els cap. 10-20 es refereixen als constituents del SN i els pronoms, els cap. 21-26 a les partícules i

mots invariables, i els cap. 27-40 al verb, el SV i la sintaxi oracional. Tant els capítols com els apartats en què es divideixen porten noms clars i adaptats al contingut. Així, posem per cas, el cap. 24, intitulat «La negació», presenta els apartats 24.1. «Les marques de negació»; 24.2. «L'adverbi *no* i altres activadors negatius»; 24.3. «Els termes de polaritat negativa»; 24.4. «L'adverbi de reforç *pas*»; 24.5. «La negació expletiva». Tots els capítols conclouen en un glossari on es defineixen comprensivament els termes lingüístics introduïts dins el capítol, i alguns capítols (com ara l'1, el 6, el 7, el 25 i el 30) inclouen annexos en què es concentra encertadament molta informació en forma de taules.

En principi tots els apartats s'estructuren de la mateixa manera, en una part descriptiva i una part prescriptiva, amb el benentès que en alguns capítols el primer apartat pot actuar, de fet, com a sumari exclusivament descriptiu. En la part descriptiva de cada apartat es pot diferenciar el component del que en podríem dir informació gramatical o lingüística del component estrictament descriptiu, el qual consisteix normalment en nombrosos exemples de la llengua general no sotmesos a cap consideració normativa aparent.

El tipus de gramàtica adoptat té com a base plantejaments tradicionals que se suposen coneguts dels usuaris del llibre, però això no treu que en determinats casos s'hagin introduït termes que remetent a conceptes que poden semblar més o menys innovadors, com ara «indefinit existencial», «adverbi focal», «activador negatiu», «terme de polaritat negativa», «connector parentètic», «verb aspectual», «verb inacusatiu», «interrogació de contra expectativa», «focalització contrastiva», «subordinada de relatiu pleonàstica», etc. Com molts d'altres, aquests termes procedeixen de la *GIEC*, però en la *GBU* apareixen sistemàticament definits en els glossaris, junt amb un enviament a la *GEIEC*. En la mesura que les nocions noves s'articulen de manera natural amb les més tradicionals, es pot dir que en la *GBU* és perceptible un esforç no agosarat, però raonable, d'ampliar la formació lingüística dels usuaris del llibre. La *GBU*, doncs, també “ensenya gramàtica”, i no tan sols el que cal saber sobre la llengua.

D'una altra banda, cal assenyalar que els exemples que figuren en la part descriptiva dels diversos apartats per definició s'han de considerar, des d'una òptica prescriptiva, *acceptables* en la llengua general i, doncs, en qualsevol registre: es tracta de la part amplíssima de la gramàtica en què la descripció és del tot identificable amb la norma.

La gran majoria dels 178 apartats de què consta la *GBU* contenen, a més de la part descriptiva, una part prescriptiva identificable per l'etiqueta «Remarques normatives i d'ús». Notem que aquestes remarques consisteixen en 780 textos no sempre breus, una xifra que ofereix una indicació significativa de l'amplitud de l'obra. Gràcies a un sistema d'ícones, les remarques que s'identifiquen com a «normatives» pel fet d'incloure en el text una marca explícitament normativa es distingeixen formalment de les dites «d'ús general», «(orto)gràfiques» i «de pronúncia». Però cal dir que les remarques d'aquests tres tipus no deixen de tenir també, d'una manera si es vol indirecta, un caràcter prescriptiu, en la mesura que acostumen a centrar-se en qüestions que podrien resultar mal conegudes o problemàtiques per a molts usuaris.

El caràcter alhora descriptiu i normatiu de la *GBU* es tradueix en el fet que tota intervenció prescriptiva actua sistemàticament sobre la base d'una descripció en principi precisa del fenomen considerat. Això comporta que fins i tot les prescripcions obligades que es poden llegir en les remarques conceptuals explícitament com a normatives es formulin en un registre intencionadament poc dogmàtic. Aquesta característica és coherent amb la decisió, que procedeix de la *GIEC*, de no exposar la norma basant-se en un criteri de correcció/incorrecció i també, doncs, de limitar el repertori de marques normatives a *no és acceptable*, *s'evita* i *(és) preferible*. No és casual, ens sembla, que aquestes tres marques, i particularment la segona, admetin una lectura que, més que de norma enunciada en acte, sembla de norma distanciada descrita.

La simplicitat aparent d'aquest sistema de marques es complica substancialment per la important incidència prescriptiva que en la *GBU* tenen les variacions de registre i geogràfiques. Els registres presos en consideració, salvant que en alguns casos s'ofereixen especificacions més afinades, són *no formal*, *formal* i *molt formal*. Aquesta tripartició, que en principi és clara i econòmica, no deixa de poder suscitar, per a determinades qüestions o determinats usuaris, algun problema, si més no perquè resulta dubtós que aquests puguin tenir del tot clar on se situen els límits de les tres categories.

Encara que l'objecte principal de la descripció sigui la llengua general formal, és obvi que en la *GBU*, com en les dues gramàtiques institucionals anteriors, la variació geogràfica ha de tenir un pes important, si més no per a tots aquells casos, molt variats i nombrosos, en què resulta obligat precisar quin és el grau de formalitat de determinades solucions dialectals. De manera que la informació dialectal és àmplia —es tenen sistemàticament en compte els cinc dialectes majors i també, quan resulta necessari, algunes subvariants— però, com és lògic, no té la pretensió de ser exhaustiva. De fet, la combinació de les referències dialectals amb l'entrellat de les valoracions normatives i les indicacions de registre configura un sistema prescriptiu intencionalment complet que s'insereix de manera natural en l'àmplia base descriptiva de l'obra. Tot seguit s'intentarà descriure aquest sistema prescriptiu en funció d'una classificació basada en els diversos tipus d'instrucció que resulten de l'esmentada combinació. Cal assenyalar que en la tria, inevitablement reductora, dels exemples adduïts s'hi podrà trobar un punt d'arbitrarietat atribuïble, en bona part, a una certa deformació professional de qui els ha seleccionats. I també convindria advertir que alguns dels comentaris relatius als possibles problemes suscitats responen a un esforç intencionat de posar-se en el lloc d'un hipotètic usuari mitjà, l'actitud del qual respecte de l'aprenentatge de la norma podria ser que fos, encara avui, força tradicional.

I. No acceptabilitat sense especificació de registre

Es tracta d'un tipus bastant estès, generalment caracteritzable per la sola presència de la marca *no acceptable*, la qual, per bé que pugui haver estat pensada tenint com a referent privilegiat els registres formals, s'hauria d'entendre que en principi també s'aplica als informals. Vet aquí una tria de deu exemples, en els quals es pot llegir que *no són acceptables*:

- *mateix* precedit d'un article definit per a representar un constituent aparegut abans [11.5]
- l'article neutre (*lo*) i l'article definit per a ponderar adjectius o adverbis [12.6]
- *lis* i *les* en lloc del pronom de datiu *els* [16.1]
- *a nivell* (*de*) amb valors figurats [22.5]
- l'ús del subjuntiu en oracions encapçalades per adverbis o locucions adverbials amb valors modals de dubte o incertesa [27.1]
- *tenir que* + infinitiu, *hi ha que* + infinitiu, *deure de* + infinitiu [28.1]
- l'ús de l'infinitiu independent seguit d'una subordinada substantiva introduïda per *que* [32.2]
- l'omissió de la conjunció *que* en les subordinades substantives amb el verb en forma finita [37.2]
- *doncs* amb valor causal [40.4]
- *a no ser que* amb valor d'exclusió [40.5]

De vegades la marca *no és acceptable* apareix acompanyada de l'expressió *en general*, la qual corre el perill de ser percebuda com una atenuació. Ens referim a casos com els dels exemples següents, segons els quals *no són acceptables, en general*:

- l'ús de «*anar* + infinitiu» com a perífrasi si el significat no és d'imminència sinó de futur, o bé quan el verb no indica una acció voluntària [28.3]
- l'ús d'una construcció de gerundi quan equival a una subordinada de relatiu especificativa [32.3]

En alguns casos, la inacceptabilitat es dedueix d'una assertió d'impossibilitat, que en aparença és descriptiva:

- *varis* no pot substituir *diversos* com a quantificador indefinit [20.2]
- El gerundi no pot expressar posterioritat [32.3]
- L'infinitiu simple no pot usar-se en substitució de l'imperatiu per a expressar una ordre [34.6]

Potser en alguna ocasió en comptes de l'expressió d'una inacceptabilitat absoluta hauria convingut que es fes una explicació i una valoració normativa més matisades. Ens referim, p. ex., al cas de la prohibició, heretada de Fabra, de la nominalització de les anomenades —segons una tradició discutible— subordinades substantives:

- No és acceptable fer precedir la conjunció *que* de l'article *el* en les subordinades substantives [37.2]

II. *No acceptabilitat en els registres formals*

L'expressió *en els registres formals no és/són acceptable/s* apareix amb força freqüència referida a casos de la llengua general, és a dir, no sotmesos a variació dialectal. En principi, es tracta d'una instrucció formalment clara, que pressuposa que les estructures referides s'han de considerar acceptables o tolerades en els registres informals. Tanmateix, entenem que no és d'excloure que, en casos com els dels exemples que a continuació s'adduiran, algun usuari pugui no tenir clar com funciona o s'ha d'aplicar la distinció de formalitat/no formalitat. L'expressió esmentada, en efecte, apareix en la capçalera d'exemples referits a:

- l'ús de la locució *en base a* en el sentit de 'tenint com a base o element de referència' [22.5]
- el condicional simple amb valor de probabilitat o concessió en el passat [27.6]
- construccions en què la preposició que regeix el relatiu s'ha traslladat davant de l'antecedent, cosa que fa que el relatiu passi a adoptar la forma *que* [38.1]
- la seqüència *el que* (o esporàdicament *el qui* si l'antecedent és humà) precedida de preposició, en substitució del relatiu compost *el qual* (o dels relatius *què* i *qui*, en aquells casos en què també són possibles) [38.2]
- l'ús de *com* en comptes de *com que* [40.2]

De vegades en lloc d'una explícita declaració d'inacceptabilitat es recorre a expressions de tremp descriptiu, com ara *s'evita/en* o *s'elideix/en* en exemples com els següents:

- En els registres formals, les preposicions *a*, *de*, *en* i *amb* s'elideixen davant la conjunció *que* [37.3]

- En els registres formals s'evita l'ús de la preposició *a* davant de la conjunció *que* [40.3]

En algunes ocasions s'explicita que es tracta de construccions *no acceptables* en registres formals però que poden acceptar-se i, fins i tot, *ser pròpies de registres informals*. Ens referim a casos com els de:

- les duplicacions de complements indirectes de tercera persona amb verbs de diferent mena [17.6]
- les subordinades de relatiu analítics [38.6]
- les subordinades de relatiu pleonàstiques [38.6]

(Notem, per ser precisos, que en el text dedicat a les relatives pleonàstiques la instrucció *s'eviten* va acompanyada de l'atenuació *en general*.)

III. *Preferibilitat*

No són abundants els casos en què es fa ús d'una marca de preferibilitat sense especificació de registre. És de suposar que en aquests casos s'ha tingut la intenció de referir-se als registres formals, i sembla clar que en aquests mateixos registres l'opció no preferida s'ha de considerar *acceptable*. Pot haver-hi dubtes, tanmateix, sobre com s'ha d'entendre la dita preferibilitat en relació amb els registres informals, cosa que es posa de manifest en exemples com els següents:

- Davant oracions subordinades d'infinitiu *és preferible* utilitzar les preposicions *a* o *de* en comptes de la preposició *en* [21.2]

- Amb el valor de 'consistir' *és preferible* usar *estar* o *trobar-se* en comptes de *raure* [30.4]

Molt majoritàriament la marca de preferibilitat es formula explícitament en relació amb els registres formals sense que s'afegeixin precisions relatives als informals (per bé que sovint pugui semblar que es dona a entendre que l'opció no preferida és l'adequada a aquests). Vegem-ho en els exemples següents:

- Per a expressar simultaneïtat, al costat de la construcció «*en* + infinitiu» hi ha la construcció «*al* + infinitiu». *En els registres formals s'ha donat preferència* a la construcció «*en* + infinitiu» [33.4]

- *En els registres formals*, quan es coordinen sintagmes nominals que contenen adjectius o participis, *és preferible* que vagin en plural i concordin en gènere amb els noms que fan de nucli [36.1]

- *En els registres formals és preferible* canviar les preposicions *en* i *amb* per *a* o *de* davant d'una subordinada d'infinitiu [37.3]

De vegades la preferibilitat referida als registres formals és oposada explícitament a una no-preferibilitat que tanmateix sembla preponderar en els registres informals:

- *En els registres informals [s'ha] propagat l'ús del plusquamperfet de subjuntiu en l'oració principal en comptes del condicional perfet, que és l'opció tradicional i preferible en els registres formals [27.6]*

En alguns casos notables en comptes d'una marca de preferència es pot trobar formulada una sibil·lina i aparentment descriptiva avaluació de freqüència:

- *Estat és més freqüent que sigut en els registres formals [30.4]*

- La passiva perifràstica s'usa *gairebé exclusivament en els registres formals*, i més específicament en els llenguatges acadèmic, tècnic o, amb més limitacions, periodístic [31.2]

IV. Acceptabilitat no jerarquizada d'opcions equivalents

Declarar l'existència de més d'una solució genèricament acceptable pel que fa a un cas concret no és una figura normativa que en la *GBU* mereixi gaires remarques, segurament perquè només es fa necessari plantejar-la formalment en casos per alguna raó considerables no obvis, sotmesos a dubtes possibles. Els exemples acostumen a ser de llengua general, no afectats per consideracions de registre o de variació dialectal:

- [A més de *per a* amb valor de 'en opinió de'] hi ha una certa tradició d'emprar *per*, ús que és *igualmente acceptable* especialment si l'adjunt va anteposat i seguit de la conjunció *que* [21.7]

- El verb *interessar* tradicionalment es construïa com a transitiu o com a intransitiu pronominal, però actualment *també es pot* construir com a intransitiu [29.3]

V. Propietat dels registres molt formals

Les remarques referides als registres molt formals acostumen a afectar ítems estructuralment importants, objecte d'intervencions normatives tradicionals, que per raons històriques discutibles es poden considerar obsolets i doncs, per això mateix, tan sols *propis* d'una formalitat molt alta, amb usos molt circumscrits. Vegem els exemples següents:

- *llur* en la llengua general és *propi* dels registres molt formals [14.1]

(Notem, però, que s'hi afegeix la precisió que és usat habitualment en el dialecte septentrional.)

- Avui dia el pronom *altri* ha quedat limitat a les expressions *d'altri* i menys freqüentment *per a altri*, tot i que en els registres molt formals és possible trobar-lo en altres construccions [20.2]

- El pronom existencial *quelcom* és *propi* dels registres molt formals [20.2]

- Són *pròpies* dels registres molt formals la conjunció *car*, d'ús general en la llengua antiga i freqüent en sentències i màximes morals, així com la conjunció *puix* i la locució paral·lela *puix que* [40.2]

VI. Incidència de la variació dialectal

Les remarques en què intervé informació geogràfica es poden classificar en tres tipus. El primer tipus es caracteritza pel fet que un ús descrit com a propi d'un dialecte determinat, o d'una parla més o menys delimitada, és exclòs, explícitament o implícitament, dels registres formals. Ens referim a casos com els següents:

- L'article baleàric i l'article *lo/los* són propis de la parla espontània i tenen un àmbit d'ús més reduït que l'article definit general, per la qual cosa *s'eviten en els registres formals* [12.3]

- En els parlars nord-occidentals i del valencià septentrional *es mantenen* les formes [dels pronoms febles] *lo* i *los* davant del verb *en els registres informals* [16.1]

- En els parlars orientals i nord-occidentals, *en els registres informals* s'usa la combinació *els hi* en lloc del datiu plural *els*. Aquesta forma de datiu plural (*els hi*) *s'evita en els registres formals* [16.4]

- La flexió de nombre en els quantitatius *prou*, *massa* i *força* és habitual en central, nord-occidental i septentrional. En qualsevol cas, es tracta de formes (*prous*, *masses* i *forces*) que *s'eviten en els registres formals* [19.3]

- En parlars valencians i en eivissenc s'usa *baix de* amb el valor de *sota* o *davall* en els registres informals. Aquest ús de *baix* *s'evita en els registres formals* [23.3]

El segon tipus consisteix en remarques en què es descriu una variació dialectal sense que vagi formulada cap indicació de registre. De manera que pot no quedar clar, particularment per als parlants d'aquesta varietat, si és del tot apta per als registres formals. Són remarques com les següents:

a) En la major part dels parlars, els demostratius presenten un sistema binari.

b) El sistema ternari és propi dels parlars valencians i de la Franja, i també de l'eivissenc en el cas dels determinants [13.2]

- Les interrogatives totals neutres poden anar encapçalades per la conjunció *que* en la majoria del central (principalment en el barceloní i el tarragoní), en baleàric, nord-occidental i en tortosí [34.3]

El tercer tipus és el conformat per remarques en què es descriu una variació dialectal que pot donar-se entre diverses solucions dialectals o entre solucions dialectals i una codificació tradicional pròpia de la llengua general, i en les quals s'admet o s'insinua que totes les opcions contemplades poden adequar-se als registres formals. En la mesura que aquestes opcions són descrites com a pròpies d'un ús restringit als parlants d'una determinada variant, entre aquests parlants (però, de fet, entre els usuaris de la GBU en general) pot suscitar-se la qüestió de fins a quin punt una restricció de natura descriptiva pot limitar la llibertat de no cenyir-se, per exemple en l'escriptura, a la variant geogràficament determinada que els correspondria. A continuació se citen literalment formulacions relatives a casos que han estat objecte de conegudes disquisicions lingüístiques:

- En els parlars orientals i nord-occidentals, quan els pronoms de tercera persona d'acusatiu (*el, la, els, les*) s'anteposen al pronom de datiu singular de tercera persona (*li*), aquest adopta la forma *hi*. En valencià, en canvi, s'ha adoptat l'ordre «datiu + acusatiu» amb la variant *li* del datiu singular [...] Tant la solució amb la variant *hi* com la solució amb la variant *li* són acceptables en els parlars respectius [16.4]

- El verb *haver-hi* és defectiu i concorda o no amb el sintagma nominal que el segueix segons els parlars i els registres. En baleàric, en nord-occidental i en septentrional no hi ha mai concordança i s'usa sempre en tercera persona del singular. En la resta de parlars hi ha concordança en els registres informals però tradicionalment s'evita la concordança en els registres formals [29.4]

- En els registres formals, tradicionalment s'ha tendit a alternar *per* i *per a* en les oracions finals d'infinitiu [d'acord amb la proposta fabriana àmpliament descrita i adoptada en l'escriptura del llibre]. Tanmateix, en la parla espontània hi ha parlars que utilitzen la preposició *per* (els orientals i part del nord-occidental) [ús exclusiu de *per* que es traduiria en la proposta Coromines-Solà] allà on altres parlars diferencien *per* i *per a* segons el significat i el context (valencià, tortosí i a la Franja). Davant de l'infinitiu és igualment acceptable en tots els registres l'ús de *per*, en els parlars que només usen aquesta preposició, o bé l'ús de *per a*, en els parlars que diferencien les dues preposicions.

En acabar aquesta recensió no voldríem deixar de dir que la *GBU* és un llibre molt ben editat, fàcilment manejable i que en general respon amb competència als objectius i propòsits que s'indiquen en la seva presentació (p. IX-XX).

Sebastià BONET
Universitat de Barcelona

LAKARRA, Joseba A. (dir.) / MANTEROLA, Julen (coord.) / SEGUROLA, Iñaki (2019): *Euskal hiztegi historiko-etimologikoa (EHHE-200)*. Bilbo: Euskaltzaindia, 721 p.

Se está publicando su larguísimo diccionario etimológico vascongado; hoy mismo he recibido el cuaderno 20 que llega hasta la página 612 y todavía va en la efe. El diccionario es vascongado castellano. Con decir que es peor que el de Aizquibel creo que está dicho todo, pero no basta.

Miguel de Unamuno. *El Norte*, Bilbao, 15 d'octubre de 1887.

Així de contundent es mostrava amb 23 anys acabats de fer el jove Unamuno en relació amb el diccionari de Pedro Novia de Salcedo i, de retruc, amb el de Jose Frantzisko Aizkibel. Sis anys després va escriure el mateix autor: